

EX-104 1 Examen facultatum, samfunnsvitenskapelig variant

Kandidat 1303

Oppgaver	Oppgavetype	Vurdering	Status
1 EX-104, forside	Flervalg	Automatisk poengsum	Lever
2 EX-104, kortspørsmål (40%)	Skriveoppgave	Manuell poengsum	Lever
3 EX-104, essayoppgave (60%)	Skriveoppgave	Manuell poengsum	Lever

EX-104 1 Examen facultatum, samfunnsvitenskapelig variant

Emnekode	EX-104	PDF opprettet	29.08.2017 12:40
Vurderingsform	EX-104	Opprettet av	Emma Hansen
Starttidspunkt:	21.12.2016 10:00	Antall sider	8
Sluttidspunkt:	21.12.2016 15:00	Oppgaver inkludert	Ja
Sensurfrist	201701160000	Skriv ut automatisk rettede	Ja

EX-104, forside

Emnekode: EX-104

Emnenavn: Examen facultatum, samfunnsvitenskapelig variant

Dato: 21. desember

Varighet: 5 timer

Tillatte hjelpemidler: Ingen

Merknader:

Eksamen har to deler.

Del 1 er kortsvarsoppgaver. Del 2 er et essay.

Det forekommer av og til spørsmål om bruk av eksamensbesvarelser til undervisnings- og læringsformål. Universitetet trenger kandidatens tillatelse til at besvarelsen kan benyttes til dette. Besvarelsen vil være anonym.

Tillater du at din eksamensbesvarelse blir brukt til slikt formål?

Ja

Nei

EX-104, kortspørsmål (40%)

Besvar tre (3) av følgende fire oppgaver

Redegjør kort for tre av disse begrepene:

1. Instrumentell rasjonalitet
2. Metodologisk individualisme
3. Mekanisk og organisk solidaritet
4. Funksjonalisme

Skriv ditt svar her...

BESVARELSE

1. Instrumentell rasjonalitet

Instrumentell rasjonalitet er en forklaring på hvordan samfunnet foregår. Den går ut på at mennesker er rasjonelle aktører som har en mål/middel-tenkning. Dette vil si at de har fokus på det de prøver å oppnå, og vil vurdere alle alternativer etter hvor effektivt de kan nå det målet de har satt seg. Dette kan føre til at også alle andre mennesker blir sett på som midler, og ikke mål i seg selv med egenverdi, og dette gir oss et instrumentelt rasjonelt samfunn. I et samfunn der alle kun tenker på alt og alle som midler, kan det føre til relasjonene mellom folk ikke får samme verdi. Hvis du for eksempel kun er venn med Nils fordi han har playstation som du har lyst til å låne, bruker du Nils kun for egen vinning. Har dette vennskapet en verdi utenom som middel da? Nei, mener noen kritikere av instrumentell rasjonalitet. Et positivt aspekt ved dette er effektiviteten det medfører, noe som mange mener i stor grad er det som karakteriserer det moderne samfunnet.

2. Metodologisk individualisme

For en samfunnsviter må man ta stilling til hvordan/på hvilken måte man skal forklare forskjellige sosiale fenomener. Én måte å forklare sosiale fenomener på, er metodologisk individualisme. Metodologisk individualisme går ut på at man må se på hvert enkelt individ for å forstå hvorfor de handler som de gjør. Bakgrunnen for dette baserer seg på måten man ser på individet. Inspirert av Hobbes' teori om at hele verden i bunn og grunn består av atomer, viser synet på mennesket i den forstand at mennesket er byggesteiner/atomer som samfunnet og sosiale strukturer består av. I et eksempel om hvorfor en person har tatt selvmord, vil en metodologisk individualist fokusere på hvilke personlige grunner vedkommende hadde for å ta selvmord, med fokus på å forstå hvordan denne personen har tenkt og er uavhengig av samfunnets struktur. Max Weber var en metodologisk individualist.

Det finnes moderat og ekstrem metodologisk individualisme. En ekstrem metodologisk individualist ville i eksempelet om selvmord sett på vedkommende helt uavhengig av alt og alle. Ikke bare i samfunnssammenheng, men også uavhengig av hans/hennes relasjoner til andre mennesker. Det ville ikke blitt fokusert på hvem han er som bror, far, kollega, venn osv., men *kun* hvordan han er "i forhold til seg selv". En moderat metodologisk individualist vil, som det ligger i ordet, ha en mer moderat holdning til hvordan man ser på enkeltindividet. I motsetning til den ekstreme, vil den moderate anerkjenne og se det som viktig og relevant hva slags relasjoner vedkommende hadde til folk rundt seg. De har et mer åpent syn på det at mennesker påvirker hverandre, og derfor mener de at det er mer hensiktsmessig å se på vedkommende i en litt større sammenheng enn kun det som foregikk i vedkommenes tanker.

3. Mekanisk og organisk solidaritet

Organisk og mekanisk solidaritet er måter å se på samfunnsborgeres roller i samfunnet på. Organisk solidaritet er synet på at alle mennesker har hver sine roller i samfunnet. Alle jobbene er avhengige av hverandre, på samme måte som at alle organer i kroppen er avhengige hverandre for å fungere. Ved organisk solidaritet spesialiserer man seg på en konkret jobb, kun som et ledd i en prosess. Et eksempel på dette er ved produksjon av brød. Jobbene fordeles til de forskjellige prosessene i produksjonen, der noen sår og høster hveten/kornet, noen andre frakter kornet til der det skal males til mel, noen andre har som jobb å bake brødet og til slutt er noen spesialisert til å selge brødet. Hvis én av disse leddene hadde falt bort, for eksempel ved at ingen hadde som jobb å bake brødet, ville brødproduksjonen ikke fungert. Slik ser vi at de forskjellige delene er avhengige av hverandre for å fungere.

I mekanisk solidaritet derimot, fungerer det litt motsatt. Istedenfor å fordele seg i forskjellige spesialiserte roller/jobber i samfunnet, kan de samme personene følge en hel prosess fra start til slutt. I brødproduksjonseksempelet vil derfor de samme produsere korn, frakte kornet, male det, bake brødet og til slutt selge det. Dette var mer vanlig i et tradisjonelt samfunn, der effektivitet ikke var hovedfokuset. I et mer moderne samfunn effektiviseres alt, og vi ser at organisk solidaritet dominerer.

EX-104, essayoppgave (60%)

Besvar en (1) av følgende to oppgaver:

1. Gjør rede for hva som kjennetegner henholdsvis årsaksforklaringer, funksjonelle forklaringer og intensjonale forklaringer (også kalt formålsforklaringer). Diskuter deretter hvilken plass de ulike forklaringstypene har i samfunnsvitenskapene.
2. Beskriv grunntrekkene i teorien om rasjonelle valg og diskuter denne teorien kritisk.

Skriv ditt svar her...

BESVARELSE

Oppgave 2

Grunntrekkene i teorien om rasjonelle valg

Teorien om rasjonelle valg baserer seg på en menneskemodell som tilsier at mennesker er rasjonelle aktører. Det at mennesker er rasjonelle aktører vil si at vi handler på en måte som best mulig og på en mest effektiv måte sørger for at vi når målene vi setter oss. En rasjonell handling er derfor den handlingen som du kan begrunne at er den mest effektive.

Formålsrasjonell og verdirasjonell handling

Sosiologen Max Weber skilte mellom to typer rasjonell handling, formålsrasjonell handling og verdirasjonell handling. Formålsrasjonell handling styres av fornuften der vi har et formål/mål med det vi gjør. Weber anså dette som idealtypen av hva rasjonell handling er, som nevnt over om rasjonell handling. Selv om det kan virke som om formålsrasjonelle handlinger og valg er egoistiske, er de ikke nødvendigvis det. Motivet for handlingen kan for eksempel være å samle inn penger til veldedighet, og en formålsrasjonell aktør vil dermed celge de metodene som han tror vil skaffe mest mulig penger. Slik ser vi at formålsrasjonalitet også kan være altruistisk motivert.

Verdirasjonell handling er også rasjonell, men på en annen måte. Verdirasjonalitet går ut på at man handler ut fra normer og verdier nemlig fordi de har verdi i seg selv, ikke for å oppnå et overordnet mål. En verdirasjonell person vil for eksempel la være å lyve i en situasjonen der han selv kan få nytte av det, bare i kraft av verdien av å fortelle sannheten. En formålsrasjonell person vil som motsetning velge å lyve hvis dette faktisk fører til de beste konsekvensene.

For å illustrere tydeligere hva rasjonelle valg er, kan det nevnes to former for handling som Weber mener IKKE er rasjonell, affektuell og tradisjonell handling. Affektuelle valg er valg av handlinger som utelukkende baserer

seg på følelser. Disse handlingene tenkes ikke nøye gjennom, og konsekvensene av handlingene blir ikke tatt med i beregningen. Et eksempel på affektuell handling er hevndrap. Tradisjonell handling er heller ikke rasjonell i følge Weber, men dekker uheldigvis mange hverdagslige handlinger i livet vårt. Disse valgene er ikke bevisste, men basert på vane og vi har derfor ingen gjennomtenkning av disse valgene/handlingene. Dette innebærer alt fra å kjøre samme vei til jobben hver dag (fordi du er vant til det, selv om det kanskje finnes en alternativ raskere vei), til å ta på seg klær om morgenen.

Objektiv og subjektiv

Weber skiller også mellom objektiv og subjektiv rasjonalitet. En rasjonell handling er subjektiv hvis han/hun som foretar valget, gjør det fordi han *tror* at det er det mest effektive og beste for ønsket konsekvens. Det sier seg jo selv at rasjonelle valg avhenger av at du selv mener og kan begrunne at det valget du tar er best. En subjektiv rasjonell handling trenger derimot ikke å være objektiv rasjonell. Dette vil si at valget faktisk *er* det mest effektive middelet. Det er ikke alltid lett å handle objektivt rasjonelt, siden vi nesten aldri kan vite konsekvensene av en handling.

Allmenningens tragedie

"Allmenningens tragedie" forklarer hvordan individuell rasjonalitet ikke alltid fører til kollektiv rasjonalitet. Med andre ord, det at aktører alltid vil velge det som er rasjonelt for seg selv kan i noen tilfeller føre til at konsekvensene blir dårligere for alle parter og er dermed ikke kollektivt rasjonelt. Dette ble i teorien om rasjonelle valg brukt for å forklare hvorfor ikke alltid kollektive goder (noe godt som alle nyter av uavhengig om de var med på å skaffe det) vil fungere i praksis. For å illustrere dette, tar jeg for meg et eksempel; Fem forskjellige bønder deler på et beiteområde for sauene deres. De har 40 sauer hver, altså 200 til sammen, men beiteområdet tåler kun belastning fra 150 sauer for at ikke jordsmonnet skal utsettes for overbeiting. Det kollektiv rasjonelle her, det valget som på best måte fremmer alles interesse, vil være at alle kutter ned på 10 sauer hver. Med 30 sauer hver, vil det bli 150 til sammen, og beiteområdet vil tåle belastningen. For hver enkelt av disse aktørene (bøndene) vil dette ikke være det opplagte svaret, for hvis dette skal fungere avhenger det av at alle gjør sin del. I utgangspunktet vil ikke en individuell rasjonell aktør kvitte seg med egne sauer, fordi da mister han viktige ressurser. Hvis de andre ikke kvitter seg med noen sauer, og han er den eneste som gjør det, vil han bonden som gjorde det ligge bak de andre i forhold til ressurser, samtidig som problemet om overbeiting vedvarer. Derfor vil det individuelt rasjonelle valget være å ikke kvitte seg med egne sauer, fordi man ikke kan vite om de andre holder ord og gjør det samme. Dette er derimot ikke kollektivt rasjonelt, og vil gå negativt ut over alle. I dette eksempelet kan man derimot prøve å løse tragedien, ved kommunikasjon. Det kan opprettes sanksjoner for å straffe de som ikke holder seg til planen (det forutsetter at straffen er så høy at det ikke blir verdt det å bryte avtalen), og det forutsetter tillit til å følge planen. Dette fungerer ikke alltid i praksis, og forklares i teorien om rasjonelle valg som en årsak til at ikke flere globale miljøtiltak opprettes.

Spillteori

Spillteori brukes i teorien om rasjonelle valg for å vise hvordan rasjonelle aktører tenker og ressonnerer, og hvilke problemer og dilemmaer som kan forekomme av . Det mest kjente eksempelet på et slikt spill, er

"Fangens dilemma". "Fangens dilemma" går ut på at to personer er arrestert for en forbrytelse. Politiet har noen beviser, men de trenger tilståelser for å gi fangene full straff. Fangene blir derfor gitt fire alternativer; enten tilstår fange A uten at fange B tilstår, slik at fange A får ett år og fange B får 4 år fengselsstraff. Eller så tilstår B men ikke A, og dermed får B kun ett år mens fange A får fire år. Tilstår derimot begge to, vil de begge få tre år hver. Tilstår ingen, vil de begge få to år hver. Dilemmaet forutsetter at fangene er adskilt for kommunikasjon fra hverandre, og at de begge er klar over at begge har fått de samme alternativene. Hva er rasjonelt handling for disse fangene? Hvis vi antar at begge ønsker så liten tid i fengsel som mulig, vil den enkelte tenke at det beste for han er å tilstå samtidig som at den andre fangen ikke tilstår. Men hvis den andre fangen også tenker slik (for han ønsker jo også helst kun ett år), vil de ha et problem der begge to tilstår. Da vil hver av dem få tre år, og det er jo det nest dårligste alternativet for begge to. Det neste som da kan vurderes, er alternativet om å ikke tilstå. For å ikke selv få fire år, er man da avhengig av at den andre personen tenker på samme måte og dermed ikke tilstår. Da ville de begge fått to år hver, noe som gir best mulig konsekvens der ingen kommer dårligere ut enn den andre. Sammenlignet med eksempelet om "allmenningens tragedie", ville da dette valgalternativet om to år hver, kunne anses som det kollektivt rasjonelle valget. Men som vi også så i det eksempelet, er det vanskelig å la seg gjennomføre, særlig siden fangene ikke har mulighet til å kommunisere og dermed avtale hva de skal gjøre.

Kritikk til teorien om rasjonelle valg

Teorien om at mennesker er rasjonelle aktører som alltid vurderer, planlegger og dermed bevisst avgjør hvordan de skal handle, mener mange er for teoretisk og ikke illustrerer virkeligheten på en god måte. Teorien gir inntrykk av at mennesker stopper opp og tenker over hver eneste handling de gjør, før de gjør den. Hvis dette hadde vært en god beskrivelse av mennesket. Hvis man ser for seg en fotballbane med spillere på som akkurat har startet en kamp, vil det teorien om rasjonelle valg sier oss om mennesket vise en gjeng med spillere som kun står og grubler på hva de skal gjøre for å best mulig vinne kampen istedet for å faktisk spille. Dette er eksempelet setter problemet veldig på spissen.

Det tilhengerne svarer på dette, er at det at mennesker er rasjonelle aktører som alltid tar rasjonelle valg ikke er en menneskemodell som skal berike oss om hvordan mennesket er med konkrete definisjoner, men at det heller er et heuristisk hjelpemiddel som brukes for å lettere forstå andre sosiale fenomener, som for eksempel sammenhengen mellom rasjonelle valg og ikke-realiserings av kollektive goder.

Dette sistnevnte bringer en annen form for kritikk inn, nemlig kritikken av "allmenningens tragedie". I dagens samfunn har vi flere kollektive goder som for eksempel velferdsstaten. Teorien om rasjonelle valg forklarer i "allmenningens tragedie" hvordan slike kollektive goder ikke lar seg oppnå fordi vi alle velger å handle individuelt rasjonelt. Hvordan forklares da de kollektive godene som faktisk eksisterer?

Et annet problem forekommer når man snakker om rasjonelle valg. Det forklarer at mål/middel-tenkningen fører oss til å alltid velge de mest effektive alternativene eller midlene, men forklarer ikke hva rasjonelle aktører gjør i møte med to helt like rasjonelle valg. Dette kan illustreres ved et eksempel. Et esel har to hauger med høy foran seg, der begge er like store og har like god kvalitet. Målet til eselet er, naturligvis, å bli mett, men siden begge midlene (høyhaugene) er like effektive, vet ikke eselet hva det skal gjøre eller hvilken

av haugene det skal spise. Eselet har dermed et dilemma, som fører til at han ikke velger noen av de og dermed dør av sult. Slik kan vi derfor kritisere tradisjonens mangel på å forklare slike dilemmaer.

Teorien om rasjonelle valg er nok en av de mest detaljerte og selvkritiske teoriene innen samfunnsvitenskap, men som vi kan se er den ikke vantett. For å avslutte kan man si at det er mange positive sider ved teorien, der forklaringene viser logiske sammenhenger mellom rasjonalitet og menneskelig handling, samtidig som mange aspekter ved den kan kritiseres og diskuteres.
